

ХАЁТ СУҒУРТАСИНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ХИТОЙ ТАЖРИБАСИ

Обиддин Юлдашев

Тошкент молия институтини "Сўғурта ва пенсия иши" кафедраси доценти, и.ф.д.

ORCID: 0000-0002-9640-8128

ARTICLE INFORMATION

Volume: 1

Issue: 4

DOI: https://doi.org/10.55439/INSURE/vol1_iss4/a5

ABSTRACT

Мазкур мақолада дунёдаги энг йирик ҳаёт сугуртаси бозорларидан бири бўлган Хитой тажрибаси ўрганилган, Ўзбекистонда ҳаёт сугуртасининг ривожланиш истикболларини таъминлаш мақсадида бу тажрибаларни миллий бозорда қўллаш бўйича хулосалар шакллантирилган. Хитойда ҳаёт сугуртаси тармоғининг мамлакат ялпи ички маҳсулотигаги улуши, аҳоли жон бошига ўртача ҳаёт сугуртаси мукофоти, ҳаёт сугуртаси тармоғининг сугурта бизнесидаги улуши ва жаҳон ҳаёт сугуртаси бозоридаги улуши таҳлил қилинган. Хитойда аҳолининг ҳаёт сугуртаси маҳсулотларини сотиб олишга қучли таъсир қилган асосий омиллар тадқиқ этилган.

KEYWORDS

ҳаёт суғуртаси, умумий суғурта, пенсия суғуртаси, ягона фарзанд сиёсати, ҳаёт суғуртасининг зичлиги, ҳаёт суғуртасининг кириб бориши.

Кириш

Хаёт сугуртаси бутун дунёда аҳолининг мулкый манфаатларини химоя қилиш ҳамда молиявий режалаштиришнинг асосий механизмларидан бири сифатида хизмат қилади. Жаҳон сугурта бозорида 2022 йилда йиғилган сугурта муқофолари 6 782,2 млрд. долларни ташкил этиб, шундан 42,0 фоизи ҳаёт сугуртаси тармоғига тўғри келади [8]. Колаверса, ҳаёт сугурталовчиларнинг инвестиция портфели жаҳон ЯИМнинг асосий қисмини ташкил этади. Шу жиҳатдан, ҳаёт сугурталовчилар энг йирик институционал инвесторлар қаторига қиради.

Хаёт сугуртасининг ана шундай муҳим аҳамиятини ҳисобга олган ҳолда, хорижий мамлакатлар сугурта назорати органлари молия бозорининг ушбу сегментига катта эътибор қаратмоқдалар, жумладан, хаёт сугуртаси учун имтиёзли шарт-шароитлар яратилмоқда, бу эса, давлат ижтимоий сийёсатини ислоҳ қилишнинг энг муҳим воситаси сифатида ундан самарали фойдаланиш имконини беради. Шунинг учун ҳам Ўзбекистонда хаёт сугуртасининг ҳозирги ҳолати ва унинг ривожланиш истикболларини жаҳонда таркиб топган ёки топаётган тенденциялар кесимида баҳоламоқ зарур.

Сўнгги ййигрма йил ичида кўплаб ривожланаётган иктисодиётлар ҳаёт суғуртаси тармоғининг кучли ўсишига гувоҳ бўлишди. Ҳаёт суғуртасига бўлган талабни ўрганишга қаратилган тадқиқотлар 1960 йиллардан бери катта эътиборни торган бўлса-да, аксарият тадқиқотлар мамлакатлараро (Cross country) ёки айнан ривожланган мамлакатлар суғурта бозорларини тадқиқ этишга қаратилган. Ҳаёт суғуртасига бўлган талабни шакллантирувчи омилларнинг мураккаблиги ва турли мамлакатларда уларнинг фарқлиниши ҳаёт суғуртаси ривожланишининг халқаро амалиётининг ўзига хослигини кўрсатади.

Ўзбекистонда ҳаёт сугуртасининг ривожланиш истиқобларини таъминлаш нуктаи-назаридан ҳаёт сугуртаси тараққиётининг жаҳон илгор тажрибасига жиддий эътибор бериш зарур. Шу муносабат билан, жаҳон ҳаёт сугуртаси бозорида ҳал қилувчи ўринни эгаллаб келаётган Хитой тажрибасига мурожаат қилишни мақсадга мувофиқ деб билдик. Бу ўринда маъмур мамлакатнинг танлиниши тасодифий эмас. Аксинча, мамлакатимизнинг Хитой билан географик жиҳатдан яқинлиги.

савдо, иқтисодий ва бошқа йўналишларда интеграциянинг ҳар йили ортиб бораётганлигини ҳисобга олсак, миллий сугурта бозоримизнинг ҳам худди шу йўналишда ривожланиш эҳтимоли мавжуд.

Адабиётлар шарҳи

Хитойда ҳаёт сугуртаси ривожланишининг ўзига хос жиҳатларини назарий ва эмпирик ўрганиш адабиётларда кенг муҳокама қилинган. Жумладан, Хван ва Гао илмий ишларини Хитойда ҳаёт сугуртаси соҳасидаги 1978 йилдаги иқтисодий ислохотлардан сўнг ҳаёт сугуртасининг жадал ўсишини тушунтириш мақсадида, унга бўлган талабнинг асосий омилларини ўрганишга қаратдилар [2]. Уларнинг вақтли қатор маълумотлари таҳлилига асосланган эмпирик тадқиқотлари шуни кўрсатдики, Хитойда ҳаёт сугуртаси маҳсулотларини сотиб олишга таъсир қилган омиллар – инсонларнинг иқтисодий ҳафсизлигини юқори даражага кўтариш, таълим даражасини ошириш ва ижтимоий тузилмаларни ўзгартиришга қаратилган муваффақиятли иқтисодий ислохотлар билан бевосита боғлиқ. Бироқ, Хитой 1990 йилларда юқори инфляцияни бошдан кечирган бўлсада, мазкур тадқиқот инфляциянинг ҳаёт сугуртаси истеъмолига салбий таъсирини аниқламади.

Хван ва Гринфорд ўзларининг тадқиқотларида Хитой, Гонконг ва Тайванда ҳаёт сугуртаси истеъмолига таъсир этувчи асосий омилларни, шунингдек, ҳар бир ҳудудда ҳаёт сугуртаси бозорининг ўзига хос хусусиятларини ўргандилар [3]. Уларнинг аниқлашича, даромад, таълим ва иқтисодий ўсиш ҳаёт сугуртасига бўлган талабга нисбатан ижобий таъсирга эга. Ижтимоий тузилма ва битта фарзанд сиёсати ҳаёт сугуртаси истеъмолига салбий таъсир кўрсатади. Бирок, ижтимоий ҳимоя ва нарх ҳаёт сугуртасига бўлган талабга нисбатан аҳамиятли таъсирга эга эмас. Умуман олганда, ҳаёт сугуртасининг ривожланиши мамлакатнинг иқтисодий ривожланиш даражасига боғлиқ.

Хитойда ҳаёт сугуртасига бўлган талабни белгиловчи омилларнинг микроэконометрик далилларини тақдим этган Ши ва бошқалар [5] таҳлил жараёнида “Хитой уй хўжаликлари даромадлари” лойиҳаси (CHIP) маълумотлар тўпламидан фойдаландилар. Натижалар шуни кўрсатдики, инсон капиталини ҳимоя қилиш мотиви ҳам, активларни тақсимлаш мотиви ҳам

Хитойда ҳаёт сугуртасига бўлган талабнинг ошишини тушунтиришда муҳим аҳамиятга эга. Бундан ташқари, мазкур тадқиқотда учта эмпирик қонуният аниқланган: (1) инсон капиталининг даромадлари ва бозор портфелининг даромадлари ўртасидаги ижобий корреляция ҳаёт сугуртасига бўлган талабни камайтиради; (2) уй хўжалигининг ҳозирги бойлиги ҳам, келажакдаги даромади ҳам ҳаёт сугуртасига бўлган талабга эгри чизикли таъсир кўрсатади; (3) уй хўжалиқларининг ижтимоий алоқаларининг кенглиги ҳаёт сугуртасига бўлган талабга сезиларли таъсир кўрсатади.

Тадқиқот методологияси

Мазкур мақолани тайёрлаш жараёнида Жаҳон банки (World Bank), Иктисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилоти (Organisation for Economic Co-operation and Development) ва Сугурта назоратчиларининг халқаро ассоциацияси (International Association of Insurance Supervisors) томонидан нашр этилган йиллик ҳисоботлар маълумотларидан фойдаланилган. Шунингдек, мақола мавзусига оид олимлар, тадқиқотчилар ва мутахассисларнинг хорижий илмий журналларда чоп этилган илмий ишлари ўрганилган. Тадқиқот ишини амалга оширишда қиёсий таҳлил, таққослаш, умумлаштириш ва гуруҳлаштириш, илмий мушоҳада қилиш, мантқий фикрлаш, статистик таҳлил каби илмий методлардан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар муҳокамаси

Хитой тажрибаси таҳлили кўрсатдики, бугунги кунда унинг ҳаёт сугуртаси бозори йиллик сугурта мукофотлари ҳажми ва тузилган сугурта шартномалари сони бўйича дунёдаги энг йирик бозорлардан бири ҳисобланади, ваҳоланки, ўттиз беш йил аввал мамлакатда умуман ҳаёт сугуртаси мавжуд бўлмаган.

Хитойда бошқа соҳалар каби сугурта соҳаси ҳам юқори суръатларда ривожланмоқда. Жумладан, 2017 йилда умумий сугурта бизнеси бўйича АҚШдан кейин дунёдаги иккинчи, ҳаёт сугуртаси бўйича эса, АҚШ ва Япониядан кейин дунёдаги учинчи йирик сугурта бозорига айланди. 2020 йилда Коронавирус пандемияси сабабли дунё мамлакатларининг 70 фоизидан ортигида ҳаёт сугуртасининг кескин пасайиши, шунингдек, Жаҳон ҳаёт сугуртаси бозорида ўртача 4,4 фоиз пасайиш кузатилган бир пайтда, мамлакатда ҳаёт сугуртасининг 2,8 фоизга ўсиши Хитойни сугурта мукофотлари ҳажми бўйича дунёдаги иккинчи йирик сугурта бозорига айлантирди [7].

Ҳаёт сугуртасини ривожлантириш тажрибаси ҳақида гап кетса, Хитой, биринчи навбатда, ўз қўлами билан диққатни тортади. Жумладан, аҳолиси 1451,4 миллиондан ортиқ бўлиб, бу мамлакатимиз аҳолисидан қирқ икки баравар кўп. Хитойнинг ялпи ички маҳсулоти 14,7 триллион доллардан ошди [7], бу эса, Ўзбекистондан 254 баробар кўп. Шу билан бирга, Хитой иктисодиёти кўп йиллар давомида барча асосий макроиктисодий кўрсаткичлар бўйича барқарор ўсиш суръатларини намойиш этмоқда:

- ишсизлик 4% даражада сақланди;
- йиллик инфляция даражаси 2,0 - 2,9%;
- Хитойнинг миллий валютаси "юан"нинг АҚШ долларига нисбатан курси кўп йиллар давомида барқарор бўлиб келмоқда. Девальвация 1,4%дан ошмайди;
- ЯИМнинг йиллик ўсиши ўртача 6,5% ни, 2020 йилда эса пандемия таъсирига қарамадан, 2,5% ни ташкил этди [9].

Мазкур макроиктисодий кўрсаткичларнинг ҳаёт сугуртаси ривожланишига таъсири турли эмпирик ва амалий тадқиқотлар орқали исботланган.

Хитойнинг ўз аҳолиси учун пенсия ва тиббий масалалардаги ижтимоий таъминот тизими 2010 йилларга қадар давлатнинг тўлиқ қафолатига таянган. Иш берувчиларнинг маблағлари (иш ҳақи фондидан ажратмалар) ҳисобидан шакллантирилган фондлар пенсияга чиққан фуқаролар даромадининг 60-80 фоизини (пенсия ёшига етгунга қадар олган даромадидан келиб чиқиб) таъминлаши ва тиббий харажатларнинг 50 фоизини давлат ҳисобидан қоплаши керак эди. Аммо, 1980 йилларда мамлакатда амалга оширилган "туғилишларни чеклаш" сиёсати кейинги йилларда аҳоли қатламида пенсионерлар салмоғининг ошишига олиб келди. Қолаверса, турли прогнозларга кўра, 2050 йилга бориб, Хитой аҳолисининг учдан бир қисмини 65 ёш ва ундан катталар ташкил этиши аниқланди. Амалдаги пенсия таъминоти тизими эса, давлатнинг бу борадаги мажбуриятларини қоплай олмайди. Иш берувчиларнинг иш ҳақи фондига нисбатан юк 65-70%гача ўсди. Пенсионерларнинг молиявий аҳволи ва турмуш даражасини кўтариш масаласи уларнинг фарзандлари ва набиралари томонидан таъминланишини йўлга қўйиш учун "туғилишга чекловлар"ни олиб ташлаш, ўз навбатида,

давлатнинг ҳомиладорлик, туғиш ва декрет нафақалари билан боғлиқ харажатларини қўпайтириб юборарди.

2010 йилларда мамлакатда ҳаёт сугуртасини кескин ислоҳ қилишга ҳамда аҳоли учун пенсия ва тиббий ёрдам кўрсатишни ташкил қилишда хусусий ташаббусларни рағбатлантиришга қарор қилинди. Шунингдек, солиқ тизими қайта қўриб чиқилди, бунда ҳаёт сугуртаси компаниялари бир қатор солиқлардан озод қилинди ва солиқ юки камайtirилди. Иш берувчилар ҳам ўз ходимларининг пенсия сугуртасини ривожлантиришда катта имтиёزلарга эга бўлишди. Сугурталовчилар фаолиятини ҳисобга олиш ва назорат қилиш тизими ислоҳ қилинди. Мазкур чора-тадбирлар натижасида, ҳаёт сугуртасининг хар йили ўртача 17-20 фоиз ўсишига эришилди. Давлат монополиясидаги сугурта бозори хусусий сугурта компаниялари ҳисобига фаол ривожлана бошлади. Давлат сугурта компанияларининг бозор улуши 77 фоиздан 26 фоизгача камайди. Бугунги кунда Хитой сугурта бозорида ҳаёт сугуртаси маҳсулотларини илгари сураётган 91 дан ортиқ ҳаёт сугуртаси компаниялари фаолият юритади.

Сугурта бозори Хитой Халқ Республикасининг "Сугурта фаолияти тўғрисида"ги Қонуни билан тартибга солинади. XXРнинг хар бир провинцияси мустақил равишда ҳудудий сугурта бозорини тартибга солиш, шунингдек, ўз ҳудудида мажбурий сугурта турларини жорий этиш ваколатига эга, бироқ асосий тартибга солувчи орган Хитой Банк фаолияти ва сугуртани тартибга солиш Комиссияси (China Banking and Insurance Regulatory Commission - CBIRC) ҳисобланади. CBIRC сугурта ташкилотлари, воситачилар, шу жумладан, агентлар, брокерлар ва авария комиссарларининг сугурта фаолиятини ҳамда барча тижорат операцияларини тартибга солади.

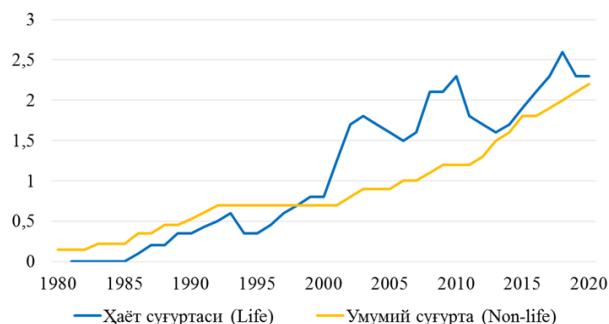
Хитойда сугурта соҳаси ҳаёт сугуртаси ва умумий сугурта тармоқларига бўлинади. Бахтсиз ҳодисалардан ихтиёрий сугурталаш ва тиббий сугуртани хар иккала тармоқдаги компаниялар амалга ошириши мумкин. Ҳаёт сугуртаси компанияларининг ушбу иккита тармоқдаги улуши 84 фоизни, ҳаёт сугуртаси тармоғининг сугурта бозоридаги улуши эса 53,0 фоизни ташкил қилади [7].

Хитой ҳаёт сугуртаси бозори сугурта қилдирувчилар манфаатларини ҳимоя қилишнинг кучли чоралари билан ажралиб туради. Бу сугурталовчиларнинг бадаллари ҳисобидан молиялаштирилаётган Махсус фонд орқали амалга оширилиб, тўлов қобилияти пасайган сугурта компанияларининг мажбуриятларини қоплаш учун активлари етарли бўлмаганда уни қафолатлайди.

Мамлакатда ҳаёт сугуртаси маҳсулотларини сотиш асосан банклар ва агент (агентлик)лар томонидан амалга оширилади. Банклар бир марталик сугурта бадалли жамғариб бориладиган полисларни сотишга ихтисослашган бўлиб, ўртача сугурта мукофоти 48 минг АҚШ долларини ташкил этади. Ҳаёт сугуртаси полисларининг мавжудлиги банк кредитларини расмийлаштиришга ва биржалар орқали қимматли қозғалар савдосида иштирок этишга имкон беради. Агентлар (тахминан 3 миллион киши) ва агентликлар (1,8 минг ташкилот) йиллик даврий сугурта бадалли полисларни сотишга ихтисослашган бўлиб, ўртача мукофот 1,1 минг АҚШ долларини ташкил этади.

Хитойда сугурта муносабатларини тартибга солувчи қонунчиликка асосан, ҳаёт сугуртаси шартномаси сугурта муддатининг дастлабки икки йилида тугатилган тақдирда, тўланган сугурта мукофотлари сугурталовчининг харажатларини ҳисобга олган ҳолда, дастлабки икки йилдан сўнг тугатилган тақдирда эса, тўлиқ қайтарилади.

Ҳаёт сугуртаси тармоғининг мамлакат ялпи ички маҳсулотидаги улуши 2,4 фоизни, аҳоли жон бошига тўғри келадиган ўртача ҳаёт сугуртаси мукофоти 241 АҚШ долларини, ҳаёт сугуртаси тармоғининг сугурта бизнесидаги улуши 53,0 фоизни, Жаҳон ҳаёт сугуртаси бозоридаги улуши эса, 12,4 фоизни ташкил қилади [7]. Сўнги ўн йил давомида ҳаёт сугуртаси мукофотларининг ЯИМдаги улуши ўртача 2,0 фоиз, умумий сугурта мукофотларининг улуши эса, ўртача 1,7 фоиз атрофида тебранган (1-расм).

1-расм. 1980-2020 йилларда Хитойда ҳаёт сугуртаси ва умумий сугурта мукофотларининг ЯИМдаги улуши тенденцияси³.

Бунга, сугурталовчиларнинг сугурта полисларини юзма-юз сотиш ўрнига рақамли каналларни тезкорлик билан кенг жорий этиши ва сугурта ҳимояси аҳолининг талабларига яхшироқ мос келадиган янги сугурта маҳсулотларини ишлаб чиқиши орқали эришилган.

Хитой ҳаёт сугуртаси компаниялари Коронавирус пандемиясининг таъсири билан боғлиқ иқтисодий инкирозли 2020 йилга молиявий барқарор ҳолатда кириб борди. Масалан, ҳаёт сугуртаси компанияларининг ўртача тўлов қобилияти коэффицентини 2019 йилда 2,35 (ёки 235%)ни ташкил этиб, тўлов қобилиятининг меъёрий даражаси (1,0 коэффицент ёки 100 %)га нисбатан анча катта [6].

Хитой ҳукумати ҳаёт сугуртаси тармоғини келгусида янада эркинлаштириш учун 2019 йилда акциядорлик капиталида хорижий капиталнинг улушини 51 фоизгача оширишга рухсат берди. Хитой Банк фаолияти ва сугуртани тартибга солиш Комиссияси 2020 йилда ҳаёт сугуртаси компаниялари устав капиталида хорижий капиталнинг улушига нисбатан барча чекловларни олиб ташлашини тасдиқлаган.

2020 йилнинг феврал ойида Хитой Банк фаолияти ва сугуртани тартибга солиш Комиссияси томонидан ҳаёт сугуртаси маҳсулотларининг нархини шакллантириш ва тариф ставкаларини белгилаш бўйича янги актуар қоидалар яратилди.

Хитой ҳукуматининг келгуси режалари ўсиш суръатларини сақлаб қолиш ва янада жадаллаштиришга қаратилган бўлиб, ҳаёт сугуртасининг ЯИМдаги улушини 5 фоизга, аҳоли жон бошига ўртача мукофотни 561 АҚШ долларига етказиш режалаштирилган. Бундай ўсишни таъминлайдиган сугурта бозорининг асосий сегментлари қуйидаги ижтимоий сугурта турлари бўлиши мумкин: пенсия режалари, ихтиёрий тиббий сугурта, ишлаб чиқаришдаги бахтсиз ҳодисалардан сугурталаш, ишсизликдан сугурталаш. Шунингдек, Хитойда ҳаёт сугуртасининг янада ривожланишига асос бўлувчи омиллар сифатида сугурта агентларининг миқдорий ва сифат жиҳатдан кўпайишига, солиқ имтиёзлари ва уларнинг таъсирчанлигини оширишга, сугурта бизнесига ахборот технологияларини кенг жорий этишга (Интернет орқали сотиш, телеандеррайтинг), сугурта бозорининг профессионал иштирокчилари устидан сугурта назоратини янада кучайтиришга ва соҳага хорижий инвестицияларни кенг жалб қилишга катта эътибор қаратилмоқда.

Қуйида сугурта мукофотлари бўйича дунёнинг энг йирик сугурта компаниялари таркибига кирган ҳаёт сугуртаси компаниялари тўғрисидаги маълумот келтирилган (2-жадвал).

2-жадвал маълумотларининг кўрсатишича, 2019 йилда тўпланган сугурта мукофотлари бўйича дунёдаги ТОП-25 сугурта компаниясининг таркибига 5 таси ҳаёт сугуртасига тегишли бўлиб, уларнинг 4 таси Осиё минтақасида (шундан 2 таси Японияда) жойлашган. Шунингдек, ўтган йилга нисбатан ўсиш суръати фақат China Life Insurance (Group) (7,5 фоиз) ва Company Life Insurance Corporation of India (12,4 фоиз) сугурта компанияларида кузатишган. Ҳаёт сугуртаси компанияларининг умумий ренкингдаги (ТОП-25) ўрни асосан тўртинчи бешликка тўғри келади.

Хулоса ва таклифлар

Рақобат курашининг кескинлашуви ва ривожланаётган мамлакатларнинг иқтисодий экспансияси шароитида жаҳон ҳаёт сугуртаси бозорида ўз позициясини сақлаб қолган ва ҳатто

мустаҳкамлаётган Хитойнинг тажрибасидан Ўзбекистон учун сабақларни қуйидаги хулосалар орқали ифодалаш мумкин:

1. Хитойда замонавий молиявий инвестиция воситалари иқтисодий ривожланган мамлакатлардагидек такомиллашмаганлиги сабабли, аҳоли тежамкорликка иқтисодий хавфсизликка эришиш механизми сифатида қарайдилар, жамғаришга мойил бўладилар. Ҳаёт сугуртаси соҳасининг ривожланиши билан, жамғаришни сугурта маҳсулотлари билан алмаштириш имконияти пайдо бўлди.

2. Ижтимоий ва демографик омиллар аҳолининг сугуртага бўлган муносабатига таъсир қилди. Қишлоқ хўжалиги сектори Хитойда бандлик нуқтаи-назаридан муҳим рол ўйнаса ҳам, ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш соҳаларининг ўсиши унинг бутун иқтисодиётдаги аҳамиятини пасайтирди. Қишлоқ хўжалигидан

2-жадвал

Дунёнинг энг йирик (Топ-25) сугурта компаниялари ренкингдаги ҳаёт сугуртаси компаниялари ҳақида маълумот⁴

(Ренкинг 2021 йилги сугурта мукофотларига асосланган).

Ренкинг-даги ўрни	Ҳаёт сугуртаси компаниялари	Давлат	Сугурта мукофотлари, млн. долларда	Ўтган йилга нисбатан ўзгариш, %да
4	China Life Insurance (Group) Company	Хитой	97 744,9	7,52
15	Nippon Life Insurance Company	Япония	52 112,8	-6,75
17	Life Insurance Corporation of India	Ҳиндистон	50 491,1	12,42
19	Dai-ichi Life Holdings, Inc.	Япония	45 314,1	-8,58
22	MetLife, Inc.	АҚШ	42 235,0	-3,66

саноатлашган жамиятга ўтиш, шаҳарларнинг иқтисодий ривожланиш марказига айланиши, аҳолининг қишлоқлардан шаҳарларга кўчиб ўтиши кенг миқёсда урбанизацияга олиб келди. Натижада, ҳаёт сугуртасига бўлган талаб сезиларли даражада ошди.

3. Иқтисодий тараққиёт билан урбанизациянинг ўсиши болалар сонини камайтирди. Бу, аҳоли қариликда (фарзандлардан) оладиган анъанавий иқтисодий ёрдамнинг манбаси ва қўламини ўзгартирди. Натижада, ота-оналар қарилик чоғида пенсиянинг етарли бўлмаган қисmini ягона фарзандидан олиш имконияти камайди, бу эса, уларнинг пенсия эҳтиёжларини тўлиқ қондириш мақсадида қўшимча пенсия сугуртасига талабини оширди.

4. Ҳаёт сугуртаси истеъмоли аҳолининг реал даромадларига ижобий боғлиқ ва бу статистик жиҳатдан аҳамиятли. Аммо, Хитойда даромад даражаси пастлиги ва ҳудудлар ўртасидаги иқтисодий ривожланиш даражасининг кескин ўзгаришига қарамай, сўнгги йигирма йил мобайнида иқтисодиётнинг тез суръатлар билан ўсиши аҳолини ҳаёт сугуртаси маҳсулотларини сотиб олишга ундашда муҳим рол ўйнади.

5. Ўрганилган эмпирик тадқиқотларнинг натижалари шуни кўрсатадики, инфляция ва ҳаёт сугуртаси истеъмоли ўртасида статистик жиҳатдан ҳеч қандай салбий боғлиқлик мавжуд эмас. Хитойда инфляция юқори бўлган даврда унинг ҳаёт сугуртасига салбий таъсир кўрсатгани тўғрисида ҳеч қандай далиллар топилмади. Бу ҳолат ажабланарли эмас, чунки, бошқа тадқиқотлар ҳам инфляциянинг ҳаёт сугуртасига салбий таъсири мавжуд эмаслигини кўрсатган (Нейманн, 1969; Каргилл ва Троксель, 1979).

6. Хитойда маълум бир давр таълим даражаси паст бўлган бўлса-да, иқтисодий ислохотлардан сўнг таълим даражасини яхшилашда катта ютуқларга эришди. Таълим даражасининг бундай кўтарилиши ҳаёт сугуртасининг родини яхшироқ англашга ва тушунишга олиб келди, бу эса, ҳаёт сугуртасига бўлган талабни оширди

References:

1. Cargill, T. F. and Troxel, T. E. (1979), "Modeling Life Insurance Savings: Some Methodological Issues", *Journal of Risk and Insurance*, 46, pp.391-410.
2. Hwang, T. and Gao, S. (2003), "The Determinants of the Demand for Life Insurance in an Emerging Economy – The Case of China", *Journal of Managerial Finance*, Vol. 29, No. 5/6, pp. 82-96. <https://doi.org/10.1108/03074350310768779>
3. Hwang, T. and Greenford, B. (2005), "A Cross-Section Analysis of The Determinants of Life Insurance Consumption in Mainland China, Hong Kong, and Taiwan", *Risk Management and Insurance Review*, Vol. 8, No. 1, pp. 103-125.
4. Neumann, S. (1969), "Inflation and Saving through Life Insurance", *Journal of Risk and Insurance*, 36, pp.567-582.
5. Shi, Xiaojun & Wang, Hung-Jen & Xing, Chunbing (2015), "The role of life insurance in an emerging economy: Human capital protection, assets allocation and social interaction", *Journal of Banking & Finance*, Elsevier, vol. 50, pp. 19-33. doi: 10.1016/j.jbankfin.2014.08.028
6. Swiss Re Sigma (2020), "World Insurance: Regional review 2019, and outlook", *Sigma extra 4/2020*. URL: https://www.swissre.com/dam/jcr:4a1688f7-13e9-4b79-b5ba-917a00d2ea30/sigma4_2020_extra_Complete.pdf
7. Swiss Re Sigma (2021), "World insurance: the recovery gains pace", *Sigma No3/2021*. URL: <https://www.swissre.com/institute/research/sigma-research/sigma-2021-03.html>
8. Swiss Re Sigma (2023), "World insurance: stirred, and not shaken", *Sigma No3/2023*. URL: <https://www.swissre.com/dam/jcr:3fd9db6e-f497-43b3-9e69-2ba89e7a2c31/2023-09-zrh-23-13658-p1-sigma-3-wis-2023.pdf>
9. World Bank (2020), <https://data.worldbank.org/indicator> Жаҳон банкининг интернет сайти // World Bank website
10. www.cbirc.gov Хитой Банк фаолияти ва сугуртани тартибга солиш Комиссияси сайти // Website of the China Banking and Insurance Regulatory Commission
11. www.oecd.org Иқтисодий ҳамкорлик ва тараққиёт ташкилотнинг сайти // Website of the Organisation for Economic Co-operation and Development
12. www.iaisweb.org Суғурта назоратчиларининг халқаро ассоциацияси // Website of the International Association of Insurance Supervisors